

ONGELIJKHEID

in het staatsexamen Nederlands

Niet iedereen is in staat om aan het reguliere voortgezet onderwijs deel te nemen en examens af te leggen. Daarom is er een staatsexamen, dat gelijkwaardig is aan een diploma van een reguliere vo-school en waarvan jaarlijks zo'n zeven-duizend kandidaten gebruikmaken. Een staatsexamen bestaat net als een regulier examen uit twee onderdelen: (a) het centraal (schriftelijk) examen, identiek aan het centraal examen op reguliere vo-scholen en op hetzelfde moment afgenomen; (b) een college-examen, dat de schoolexamens vervangt van het reguliere onderwijs en meestal bestaat uit een mondeling examen. Het wordt in de zomer afgenomen, na het centraal examen.

Het College voor Toetsen en Examens, dat verantwoordelijk is voor de staats-examens, zegt op zijn website over het niveau van de examens: 'Wat omstandigheden en vorm van het examen betreft is maatwerk voor de kandidaat het motto. Aan exameneisen wordt echter niet getornd. Het examen moet wat moeilijkheidsgraad betreft op het niveau van de exameneisen blijven.'

Dat is een terecht uitgangspunt. Maar het kan geen reden zijn om bij het staats-examen juist zwaardere eisen te stellen en de keuzevrijheid van leerlingen meer in te perken dan bij het schoolexamen in het reguliere onderwijs. En dat is nu wel het geval, in het bijzonder bij het onderdeel Literatuur in het college-examen Nederlands havo/vwo.¹

Invulling van de toetsing in het college-examen

Zoals in het reguliere onderwijs iedere school binnen de kaders van het examen-

programma zijn eigen invulling geeft aan de toetsing in het schoolexamen, moet natuurlijk ook de staatsexamencommissie een invulling geven aan de toetsing in het college-examen, die dan geldt voor alle deelnemers aan het staatsexamen. Die invulling is, net als bij de scholen, een interpretatie van de eindtermen van het examenprogramma, en een keuze op grond daarvan.

Als het gaat om de *zwaarte* van de eisen bij de invulling van de toetsing in het college-examen, zijn er naar mijn mening twee standpunten te verdedigen:

1. De eindtermen worden *minimaal* geïnterpreteerd: als in het examenprogramma Nederlands staat dat havo-leerlingen minimaal acht literaire werken moeten lezen, worden ook in het college-examen niet meer dan acht werken gevraagd.
2. De eindtermen worden zodanig geïnterpreteerd dat ze aansluiten bij de *gemiddelde* praktijk: als bekend zou zijn dat docenten op reguliere scholen in het schoolexamen Nederlands havo-leerlingen gemiddeld tien werken laten lezen, zou op grond hiervan ook in het college-examen gekozen kunnen worden voor de eis van tien werken. Probleem is natuurlijk dat dit gemiddelde niet bekend is en dus slechts geschat kan worden. Maar een eis die ver uitgaat boven de minimale eis van het examenprogramma, én ook ver boven wat als gemiddelde praktijk aangenomen kan worden, lijkt mij hoe dan ook niet te verdedigen.

Als het gaat om de *keuzevrijheid* van leerlingen bij de invulling van de toetsing in het college-examen, zijn naar mijn mening beperkingen die ingaan tegen de

keuzevrijheid van het reguliere examenprogramma alleen te verdedigen wanneer ze voortvloeien uit organisatorische beperkingen die het college-examen met zich meebrengt.

De eisen voor Literatuur

Voor Literatuur in het college-examen havo Nederlands gelden in 2018 de volgende eisen:

Bij het begin van dit gedeelte van het mondelinge examen dient de kandidaat het gedicht voor te lezen, dat hij in het voorbereidingslokaal heeft ontvangen. Van de kandidaat wordt verwacht dat hij naar aanleiding van het voorgelegde gedicht vormvragen kan beantwoorden over de volgende begrippen uit de poëzieanalyse: rijm, metrum, enjambement, dichtsoort, strofobouw, beeldspraak en stijlfiguren. Ook worden hem vragen over de inhoud van het gedicht gesteld. Aan de kandidaat worden vervolgens vragen gesteld over zijn gelezen werken. Deze vragen kunnen betrekking hebben op:

- de literatuurgeschiedenis;
- de auteur van het literaire werk;
- het literair-historisch perspectief van het literaire werk;
- het genre van het literaire werk;
- de vorm en inhoud van het literaire werk;
- de titel, eventueel de ondertitel, het motto, het thema, de motieven, de plaats van handeling, de vertelinstantie (vertelsituatie, vertelperspectief), de tijd, de ruimte en de personages in het literaire werk.

In een bijlage worden voorwaarden gesteld aan de lijst van gelezen werken.

Deze moeten van literair gehalte zijn, bijvoorbeeld door een keuze te maken met behulp van de site <www.lezenvoorde-lijst.nl>. Niet toegestaan zijn jeugdliteratuur, vertaalde literatuur of twee boeken van dezelfde schrijver. Het moet gaan om volledige en oorspronkelijke Nederlandstalige werken. Verder moet de lijst bestaan uit veertien werken, waarvan één gedichtenbundel van na 1880. (Uit de bundel moeten vijf gedichten worden gekozen. Toegestane alternatieven voor de dichtbundel zijn: vijf gedichten van verschillende auteurs uit verschillende bundels, of vijf Nederlandstalige liedteksten uit één bundel, van één cd, of uit verschillende bundels en van verschillende auteurs.) Ook is slechts één titel per auteur toegestaan. Ten slotte moeten de werken verdeeld zijn over verschillende periodes (één werk uit de middeleeuwen, één uit renaissance en barok, één uit de 18e eeuw, één uit de romantiek, twee uit de periode 1880–1940, zeven uit de moderne literatuur vanaf 1940, en dus vijf gedichten).

De eisen voor Literatuur in het college-examen vwo verschillen slechts op twee punten van die voor havo: de lijst moet bestaan uit achttien werken (tegenover veertien voor havo), en uit de periode vanaf 1940 (moderne literatuur) moeten elf werken worden gelezen (tegenover zeven voor havo).

Ongelijkheid

Bij vergelijking van bovenstaande eisen met de eisen van het reguliere examenprogramma valt het volgende op. De verplichte poëzie-analyse aan de hand van een ter plekke uitgereikt gedicht correspondeert met geen enkel verplicht element in het reguliere examenprogramma Nederlands. Het is onaannemelijk dat ze wel correspondeert met de gemiddelde praktijk op reguliere scholen. Ze betekent een inperking van de keuzevrijheid van de staatsexamenkandidaten ten opzichte van kandidaten in het reguliere onderwijs. Hetzelfde geldt voor de ver-

plichtstelling van een poëziebundel van na 1880 op de literatuurlijst, en eveneens voor de toegestane alternatieven.

De verplichte hoeveelheden te lezen literaire werken in het college-examen stijgen ver uit boven de minimaal verplichte: veertien voor havo tegenover acht in het reguliere examen, achttien voor vwo tegenover twaalf in het reguliere examen. Het is onaannemelijk dat deze getallen wel corresponderen met de gemiddelde praktijk op reguliere scholen. De exameneisen voor staatsexamenkandidaten zijn voor het onderdeel Literatuur dus aanzienlijk zwaarder dan de eisen voor kandidaten in het reguliere onderwijs.

Verder valt op dat jeugdliteratuur is verboden. Het reguliere examenprogramma geeft hiertoe geen aanleiding, maar waarschijnlijk sluit dit wel aan bij de gemiddelde praktijk op reguliere havo- en vwo-scholen.

Ten slotte mag van iedere auteur maar één werk op de literatuurlijst staan. Dit is een inperking van de keuzevrijheid van de staatsexamenkandidaten die niet te verdedigen is op grond van het reguliere examenprogramma, en naar mijn inschatting al evenmin vanuit de gemiddelde praktijk op reguliere scholen. Hetzelfde geldt voor de verplichte spreiding van de literaire werken over de historische perioden: een verzware van de eisen, en tegelijk een inperking van de vrijheid voor de staatsexamenkandidaten in vergelijking met de reguliere kandidaten. Het reguliere examenprogramma geeft geen aanleiding tot deze dwingende invulling, en al evenmin sluit ze aan bij de gemiddelde praktijk op reguliere scholen, al zeker niet als het gaat om havo.

Conclusie

Het college-examen Nederlands havo/vwo perkt bij het onderdeel Literatuur op diverse punten de vrijheid van de kandidaten in en stelt zwaardere eisen in vergelijking met het reguliere examen Nederlands – terwijl de leerlingen

die staatsexamen doen, waarschijnlijk in meerderheid niet degenen zijn die het voorafgaande onderwijs onprobleematisch hebben doorlopen. De staatsexamens voortgezet onderwijs zijn volgens het College voor Toetsen en Examens immers bedoeld voor: kandidaten die zich individueel op een examen voorbereiden zoals vroegtijdige schoolverlaters, diplomaverbeteraars, chronisch zieke leerlingen, ouderen, gedetineerden; leerlingen van scholen voor voortgezet speciaal onderwijs (vso); leerlingen van scholen die geen examenlicentie hebben, zoals een aantal particuliere scholen; leerlingen uit Caribisch Nederland, die het examen afleggen op Bonaire – daaronder vallen ook de havo- en vwo-leerlingen op de BES-eilanden (Bonaire, St. Eustatius en Saba), die gemeenten zijn van Nederland. De thuistaal van deze laatste groep leerlingen is nauwelijks Nederlands, maar ook aan hen stelt het staatsexamen dus eisen die verre uitgaan boven de eisen die worden gesteld aan Nederlandse leerlingen in het reguliere onderwijs.

In het kader van Curriculum.nu staat op dit moment ook het eindexamen Nederlands regelmatig ter discussie. Hopelijk zal dit leiden tot wijzigingen in de exameneisen die een einde maken aan de huidige ongelijkheid tussen staatsexamenkandidaten en reguliere examenkandidaten. Misschien kan Levende Talen hierbij het voortouw nemen.² ■

Helge Bonset

NOTEN

1. Niet alleen bij Literatuur is er een discrepantie tussen de eisen van het college-examen en die van het reguliere examen. Ook in de domeinen Schrijfvaardigheid en Mondelinge Taalvaardigheid wordt de keuzevrijheid van leerlingen ingeperkt bij de keuze van tekstsoort en onderwerp, zonder dat de organisatorische beperkingen van het college-examen daartoe aanleiding geven.
2. Temeer daar ook bij de staatsexamens Nederlands vmbo en moderne vreemde talen vmbo, havo en vwo discrepanties bestaan tussen de eisen van het college-examen en die van het reguliere examen.